

**ONA TILI DARSLARIDA SHEVAGA XOS SO'ZLAR USTIDA
ISHLASH**

Boymurodova Sarvinoz

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat ona tili va adabiyoti universiteti
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tili shevasining muhim xarakterli jihatlari hamda shevaga hos bo'lgan ba'zi so'zlarning ma'noviy izohlari va nazariy ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Shunindek maqolada shevaga oid so'zlarni o'quvchilarga o'rgatish yo'llari, metodlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Tuppa, Inak, juvoz, lapanglamoq, sholdir shuldir, poldir sholdir.

АННОТАЦИЯ: В статье упоминаются важные характеристики диалекта узбекского языка а также семантические объяснения и теоретические сведения некоторых слов в этой статье приведены сведения о методах.

Ключевые слова. Туппа инак ювоз лапангламок рисовый шолдир шулдир полдир шолдир.

ABSTRACT: In the article, the important characteristics of the Uzbek language dialect, as well as the semantic explanations and theoretical information of some words specific methods of teaching dialect words to students.

Keywords: Tuppa, inak, juvoz, lapanglamak, poldir- sholdir, sholdir-shuldir.

Ma'lumki, turkey xalqlar deyilganda 40dan ortiq bir-biriga qardosh bo'lgan, millat va elatlar tushuniladi. Ularning har biri o'z tili, madaniyatiga ega, shunday ekan har bir tilning o'ziga yarasha tuzilishi, etimologiyasi hamda, o'rganishimiz uchun asos bo'lgan, shevasi bilan o'zga tillardan xarakterli hisoblanadi. O'zbek tili boshqa turkey tillardan ko'p shevaliligi bilan farqlanadi. O'tkan tarixiy davr ichida o'zbek shevalari to'xtovsiz taraqqiy etdi. Uning taraqqiyot tarixi va hozirgi davrni

tushunish va izohlashda sheva, dialect, lahja degan terminlar qo'llaniladiki, ularning lug'aviy va terminalogik ma'nolarini bilish albatta zarurdir. Bu esa tilimizning yanada boyishiga bevosita tasir ko'rsatmay qolmaydi. Bunday shevaga hos bo'lgan so'zlarning ba'zilari o'zbek tili izohli lug'atidan joy olgan, bevosita bunday so'zlarni adabiy tilga ko'chgan so'zlar ekanligini hamda tilimiz taraqqiyoti lug'at sastavi boyishiga asos bo'layotganini bilish

Quyida esa, o'zbek tili izohli lug'atidan joy olmagan, hozirda ma'lum bir tor doiradagi hudud egalari uchungina tushunarli bo'lgan va faqat ular foydalana oladigan so'zlar va ularning qisqacha izohini berib o'tamiz.

Inak- sigir dalada o'tlatib, boqiladigan hayvon nomi. Bu Qashqadaryo viloyatining ayrim hududlari kishilari uchun ma'lum bo'lgan so'z.	Tuppa- O'gra oshi- nomi bilan mashhur bo'lgan hamirdan tayyorlanadigan o'zbek milliy taomi bu so'z hozirgi kunda Farg'ona viloyatining ba'zi hududlaridagi kishilar uchungina ma'lum bo'lgan so'z
--	---

Ozbekiston hududidagi jami 14 ta viloyatlarning har birini, o'ziga yarasha turli shevalari mavjud. Bu esa tilimizning yanada boyishiga bevosita ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Bunday shevaga hos bo'lgan so'zlarning ba'zilari o'zbek tili izohli lug'atidan joy olgan, bevosita bunday so'zlarni adabiy tilga ko'chgan so'zlar ekanligini hamda tilimiz taraqqiyoti lug'at sostavi boyishiga asos bo'layotganini bilish mumkin.

Juoz- { Sigr , qo'y va yana boshqa dala hayvonlarining, makkajo'xori va boshqoq chirindisidan tayyorlanadigon, yemak ozuqasi } Qashqadaryo va boshqa voha hududi kishilari uchun ma'lum bo'lgan so'z.

Lapanglamoq- { Suzilmoq , maqtanmoq ma'nolarida qo'llaniladi } Farg'ona viloyatining ma'lum hudud kishilari uchun tushunarli bo'lgan so'z.

Sholir-shuldir- { Barcha bilan tez kirishib, gaplashib ketaveradigon hamisha

yaxshi kayfiyatda yuruvchi insonlarga nisbatan } Andijon viloyatiga mansub bo'lgan , andijonliklar keng qo'llanadigon so'z.

Poldir-sholdir- { Ahmoq , biror ish qilishda hamisha kamchilikka yo'l qo'yib, aqli yetmaydigon insonlarga nisbatan } Asosan, Farg'ona viloyati uchun ma'lum bo'lgan shevaga oid so'z. Mana shu so'zning , huddi shunday izohli lug'atga kirmagan, lekin so'zlashuv uslubida kengroq doirada foydalaniladigon sinonimlari ham mavjud tilimizda bular: Dovdir, esankiragan, esipas, dumbil kabi ma'nodoshlari mavjud.

Piypiq- { hech narsani eplolmaydigon, hatto o'zini ham eplab, boshqarolmaydigon va qilgan ishlarida hamisha muammo keltirib chiqaradigon insonlarga nisbatan} Andijon shevasida keng qo'llaniladi.

Opoqi- { bu so'z o'tgan asrning 60- yillarida katta, yoshi bir joyga borib qolgan onaxonlarga nisbatan ishlatilgan, lekin hozirgi kunda yoshi katta otaxonlarga murojat sifatida keng qo'llanilmoqda } Asosan, vodiydagi viloyatlar uchun shunday tushuniladigon so'z.

Ag'-bag'- { u yer, bu yer } Frg'ona viloyatining ko'p hududlari, kishilari uchun tushunarli bo'lgan so'z. '-bag'- { u yer, bu yer } Frg'ona viloyatining ko'p hududlari, kishilari uchun tushunarli bo'lgan so'z.

Karvuch- { G'isht , pishirilgan loydan yasaladigon g'isht} Xorazim viloyat kishilari uchun tushunarli bo'lgan so'z.

Gashr- { Sabzi, meva- savzavot guruhiga mansub bo'lgan so'z } bu so'z ham , asosan, hozirgi kunda faqatgina Xorazm hududi kishilariga hos hisoblanadi.

Qopi- { Eshik , turli xil temir hamda taxtadan yasaladi } Xorazim viloyati kishilari uchun tushunarli bo'lgan bo'lgan so'z.

Karvuch- { G'isht , pishirilgan loydan yasaladigon g'isht} Xorazim viloyat kishilari uchun tushunarli bolgan so'z.

1-topshiriq. Quyida izohi berib o'tilgan so'zlar asosida "Sayohat metodi" ni qo'llagan holda jadvalni to'ldiring.

Shevaga oid so'z	Qayerda qo'llanilishi	So'zning adabiy tildagi izohi.
------------------	-----------------------	--------------------------------

Ushbu metodni 5- sinf o'quvchilari bilan "Shevaga xos so'zlar" mavzusini o'rganishda sayohat metodidan foydalanish mumkin. Har bir o'quvchi bilan alohida ishlash natijasida o'rganilganlarni ko'proq takrorlash va mustahkamlash mumkin bo'ladi.'

2- topshiriq. O'zingiz yashaydigan hudud shevasiga oid so'zlardan yozing va ularni matn ichida keltiring.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, har bir sheva o'ziga hos va chiroyli. Bu tuyg'uni yosh avlodga singdirish, uni vatanparvarlik tuyg'usi bilan katta bo'lishiga ko'maklashish biz pedagoglarning qo'lida. Ma'lumki, har qanday til leksikasi ikki xil yo'l bilan boyidi: tashqi hamda ichki manbalar orqali, tashqi manbalar o'z o'zidan chetdan so'z olish orqali, ichki manbalar esa, mamlakat hududidagi ma'lum hududagi shevalardan so'z olish orqali hozirgi kunda „ O'zbek tili izohli lug'ati"ning bir qanchasi ayni shevaga oid so'zlar hisoblanadi va bu esa tilining taraqqiy topishida yanada tayanch bo'lib hizmat qiladi. Yuqorida o'rganilishga asos bo'lgan ma'lum shevaga oid so'zlar esa, nafaqat o'zi foydalaniladigon hudud , balki boshqa hudud kishilari uchun ham tushunarli bo'lib kelmoqda va bunday so'zlar o'zbek dialektologiyasining anchagina qismini tashkil etadi, keyinchalik bu so'zlar umumiste'moldagi so'zlar doirasiga ham kirishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1. I.S.Ashirboyev. „O'zbek dialektologiyasi". - Toshkent.2013.
- 2.N.Rajabov. O'zbek shevashunosligi.Toshkent. O'qituvchi. 1996. 3-5- betlar.
- Turkiy xalqlarning dialektologiyasi.
- 4.N.Rajabov. „O'zbek shevashunosligi".- Toshkent.1996.
5. Abdullayeva, O. O. (2021). WORKING ON QUESTIONS AND TASKS IN STUDYING ABAY'S CREATION. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2 (3), 4-9.
- 6.Абдуллаев, Ф, А. 1966. Дialectал лугат тузиш принципиари хдвдда // Узбек

тили ва адабиёти. 2-сон. -В. 39.

жабов, Н. 1996. Узбек шевашунослиги.-Тошкент: Укдтувчи. -В.294.

7.Назаров, К., Еуломов, Ё. 1993. Узбек диалектологияси. -Тошкент, Университет. -В.25.

8.Enazarov, T. 2020. Dialektologiya metodologiyasi (monografiya). -Toshkent: Innovasiya-Ziyo. -В.109-120.

8. Enazarov, T. 2021. O'zbek dialektologiyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Mahalla va oila, 2021. -В. 66-91.